

Programnoter ved Genforeningskoncerterne 2020

Forord

Med markeringen af jubilæet for Genforeningen i 1920 mindes vi naturligvis den glæde, som alle danske dengang følte i forbindelse med den nye grænsedragning. Men nu 100 år senere handler jubilæet nok så meget om det, der samler mennesker hen over grænsen. De kulturelle bånd mellem Danmark og Tyskland har igennem århundreder været tætte, og i dag, hvor vi for længst har lagt alle fjendtligheder bag os, er disse bånd stærkere end nogensinde. Ingen steder har dette været tydeligere end i kunstens verden, og blandt kunstarterne måske ingen steder mere end i musikken. Musikhistorien er gennemstrømmet af inspiration mellem komponisterne hen over grænsen mellem Danmark og Tyskland. Allerede i 15-1600-tallet blev Heinrich Schütz, der er blevet kaldt *den tyske musiks far* hentet til København for at kaste glans over Christian IVs hof, og efterfølgende har en lang række tyske komponister virket i Danmark, mens danske kolleger har uddannet sig i Tyskland. I de turbulente år mellem 1864 og 1920 blev specielt den nationale fællessang et holdepunkt for danskerne i en urolig tid, og i de år blev den danske sangskat og fællessangskulturen født. På forskellige måder har de komponister, som er valgt til Genforeningskoncerterne, hver på deres måde bidraget til det tætte, kulturelle bånd mellem Danmark og Tyskland fra hver sin side af grænsen.

TYSKLAND

Christoph Willibald Gluck (1714-1787): Iphigenia in Aulis

Christoph Willibald Gluck debuterede som operakomponist i Italien, hvorefter han rejste rundt i Europa som dirigent i en operatrup. I 1748 ankom Gluck til København, og året efter skrev han musik til en opera til ære for den danske kronprins' fødsel. I 1773 drog Gluck til Paris, men vendte syv år senere tilbage til Wien, hvor han levede til sin død. Han skrev over 100 operaer, heriblandt Iphigenia in Aulis.

Euripides' tragedie, Iphigenia in Aulis, som Gluck komponerede musikken til i 1774, handler om atreidernes slægtsforbandelse: Iphigenia var en mytologisk, græsk prinsesse, datter af Agamemnon og Klytæmnestra. På vej til Troja dræbte Agamemnon en hellig hjort og forbrød sig derved mod Artemis, gudinde for den vilde natur, såvel for jagt som for beskyttelse af dyrene. Kun et et soningsdrab på Agamemnons ældste barn kunne formilde Artemis og dermed give grækerne vind til den videre sejlads. Agamemnon lovede at ofre sin ældste datter, Iphigenia, men Artemis førte Iphigenia bort til taurernes land (på Krim) for at gøre hende til sin præstinde.

Iphigenia-skikkelsens tragiske skæbne har tidligere været emne for dramaer af Racine (1674) og Goethe (1787). Kierkegaard bruger i *Frygt og Bæven* (1843) Agamemnons og Abrahams børneofringer som eksempler på henholdsvis det etiske og det religiøse menneskes valg.

Joseph Haydn (1732-1809): Cellokoncert C-dur 1. Sats

Joseph Haydn er den første store skikkelse i den wienerklassiske periode. Han prægede udviklingen fra den østrigske senbarok til den modne klassik og bidrog mere end nogen anden til udformning af to af periodens vigtigste instrumentalformer: den firesatsede symfoni og strykekvartetten. Haydn komponerede blandt andet 104 symfonier, 80 strykekvartetter, henved 50 klaversonater, og hertil kommer vokalværkerne, som omfatter 13 operaer, 4 oratorier og 12 messer. Med Jens Peter Larsens doktordisputats fra 1939 *Die Haydn Überlieferung* placerede den danske musikforsker sig blandt de internationale Haydn-forskere.

Først Esterházy, som Haydn var ansat hos, elskede instrumentet baryton (en basviola da gamba). Derfor har Haydn komponeret henved 200 værker for dette instrument. Cellokoncerten i C dur er komponeret i 1761-65, men blev først fundet i 1961 på Nationalmuseet i Prag. Koncerten viser allerede Haydn som en mester i at komponere for instrumentalmusik. Koncerten har tre satser: Moderato - Adagio - Allegro Molto. Ved koncerten spilles 1. sats.

Ludwig van Beethoven (1770 - 1827): Ouverture til Egmont

Haydn og Mozart er de to store wienerklassikere, og Beethoven betragtes i almindelighed som den tredje og sidste wienerklassiker, men han skulle også blive den store fornyer, som baner vejen for romantikken. Haydn skrev for fyrstehoffet, Mozart frigjorde sig herfra, men Beethoven skulle blive den frie kunstner, der skaber ud fra sit eget initiativ og selv vælger sit stof.

Beethovens musikalske karriere opdeles typisk i tre perioder: Den tidlige periode varer til 1802 og er stærkt præget af forgængerne Haydn og Mozart; herfra stammer de to første symfonier og andre tidlige værker. Mellemprioden, som varer fra 1803 til 1814, er karakteriseret ved værkernes heroiske stil; fra denne periode stammer symfonierne 3-8 samt kvartetter og de sidste tre klaverkoncerter. Den sene periode varer fra 1815 til Beethovens død; værkerne fra denne periode er karakteriseret ved dybsindighed, nytænkning og intense, dybt personlige udtryk. I de sene kvartetter, klaversonaterne, Missa Solemnis og den 9. symfoni træder Beethovens eksperimenterende stil frem, som klart viser vejen frem til romantikken.

I år fejres 250 året for Beethovens fødsel. Overalt i Danmark er der blevet afholdt jubilæumskoncerter og foredrag om Beethoven, hvilket må minde os om den kolossale indflydelse denne tyske komponist har haft for den klassiske musik - også i vores land.

Ouverturen til Egmont, som er skrevet i 1810 til Goethes drama, hører til Beethovens mellemste periode. Dramaet udspiller sig 1522-1568 og skildrer den hollandske politiker Grev Egmonts oprør mod despoten Grev Alba. Beethoven har givet dramaets grundstemning et stærkt musikalsk udtryk, idet tonesproget tydeligt viser striden mellem to principper, tvang og frihed, det onde og det gode. De indledende tunge akkorder symboliserer det onde tvangsprincip, mens slutningen af Ouverturen symboliserer frihedens princip.

DANMARK

Niels W. Gade (1817 - 1890): 1. symfoni, 1. sats *På Sjølunds fagre sletter*

Symfonien bærer titlen fra Sangen *Paa Sjølunds fagre sletter*, som Gade i 1838 havde komponeret til en tekst af B. S. Ingemann, og som stadig lever i det folkelige, danske sangrepertoire. Melodien brugte Gade i såvel første som sidste sats af symfonien. Fra den mørke mol-indledning med pianissimo i strygerne føres temaet gennem kamp til sejr i den afsluttende codas triumferende fortissimo i klar C dur. Sangmelodien danner grundlag for de nye temaer, der opstår i en proces med afledning af motivet, og endelig vender sangen tilbage i den sidste sats. Ifølge en overlevering skulle Gade i skuffelse over, at symfonien ikke straks kom på Musikforeningens program, selv have sendt partituret til bestyrelsen for Gewandhaus-koncerterne i Leipzig. Her tog Felix Mendelssohn-Bartholdy sig tid til en virkelig grundig indstudering af symfonien, og 2. marts 1843 uropførte han symfonien i Leipzig. Allerede dagen efter skrev han til Gade:

I går aftes fik De hele Leipzig-publikummet, der virkelig elsker musik, til ven for bestandig. Ingen vil fra nu af nævne Deres navn eller tale om Deres værk andet end med den hjerteligste højagtelse. Og ethvert fremtidigt arbejde af Dem vil blive modtaget med åbne arme, øjeblikkelig blive indstuderet med den yderste omhu og med glæde blive hilst velkommen af alle musikvenner her.

Leipzig var musikkens højborg i Tyskland på den tid og modtagelsen af Gades 1. symfoni forårsagede, at Mendelssohn inviterede den danske kunstner til Tyskland og tilbød ham at blive sin assistent. Gade rejste derfor til Leipzig og blev hurtigt et stort navn i Tyskland. Ved Mendelssohns død i 1847 overtog Gade dennes stilling som chef for Gewandhausorkestret, men grundet udbruddet af den dansk-tyske krig 1848 måtte han vende tilbage til København.

Niels W Gade skulle blive den første danske komponist, der vandt så stor international berømmelse, og han havde allerede en lysende karriere, da han vendte hjem til Danmark i den hensigt at gøre København til "Nordens Leipzig" i musikalsk henseende.

Niels W. Gade var det helt store navn i den sene Guldalder, og med hans musik får romantikken sit endelige gennembrud i Danmark. Gade var en kendt og agtet international personlighed i musiklivet på den tid og gav dermed Danmark en plads på det musikalske verdenskort. Han har, trods tydelig inspiration fra Mendelssohn og Schumann i Tyskland, bevaret et stærkt nationalt præg ved sin specielle nordiske folketone.

Men med Gade afsluttes også romantikken i Danmark, da der omkring 1900 blæser nye vinde fra Europa, som indvarsler et nyt tonesprog. I Danmark skriver Carl Nielsen allerede sin første symfoni i 1891-92.

Carl Nielsen (1865 - 1931) Orientalisk Festmarch "Fra Aladdin"

Den danske komponist Carl Nielsen aflagde som 21-årig sin musikeksamen og konkurrerede sig tre år senere ind på en andenviolin plads i Det kongelige Kapel. Carl Nielsen havde da allerede markeret sig som komponist, bl.a. med sit opus 1, *Suite for Strygere*. I 1905 fratrådte Carl Nielsen stillingen i kapellet, og tre år senere udnævntes han til anden kapelmester ved Det kongelige Teater, en stilling, han beholdt til 1914. De følgende år overtog han dirigentposten i Musikforeningen i København, blev tilknyttet Konservatoriet, først som teorilærer senere som konservatoriets direktør.

Carl Niensens betydning i Tyskland var ikke stor, men han blev dog inviteret til Berlin for at dirigere sin 2. symfoni og sin 5. symfoni med Berliner Filharmonikerne, og den legendariske Wilhelm Furtwängler dirigerede Carl Niensens 5. symfoni ved en koncert i Frankfurt.

Musikken til *Orientalisk festmarch* udspringer af fortællingen om Aladdin og den fortryllede lampe. Eventyret om Aladdin, der er over 1000 år gammelt og hører til *1001 nats eventyr*, stammer fra Persien - i dag hedder landet Iran. I Danmark skrev den berømte digter, Adam Oehlenschläger, et teaterstykke om Aladdin. Stykket handler om den fattige dreng, der i en underjordisk hule finder en magisk lampe, som er efterstræbt af en ond troldmand. Aladdin bliver forelsket i sultanens datter Gulnare, og for at vinde hendes hånd, må han sende sultanen 40 gyldne fade med ædelsten, båret af 40 sorte slaver, fulgt af 40 hvide slaver. Lampens ånd hjælper selvfølgelig Aladdin, og det store optog kommer gennem byens gader - med Aladdins mor ridende på en elefant.

Da Oehlenschlägers teaterstykke skulle opføres i 1919, ville man have musik til, så det blev rigtig flot og festligt. Carl Nielsen skrev derfor musikken for solister, kor og symfoniorkester. En af satserne i Aladdinsuiten hedder "Orientalisk festmarch".

Helge Rode (1870-1937): Moderen (musik af Carl Nielsen)

Da Danmark havde tabt Sønderjylland i 1864, gik mange digtere i gang med at skrive sange om Danmark. Sangene beskriver sorgen over det tabte land og ønsket om at få det tilbage. Det Kongelige Teater ønskede at fejre Genforeningen 1920 ved en festforestilling med et til lejligheden skrevet teaterstykke, som blev bestilt hos forfatteren Helge Rode. Det blev et eventyrspil med allegoriske personer som Moderen (Danmark) og Sønnen (Sønderjylland), et spil om tro, håb og glæde. Carl Nielsen skrev musikken, og herfra stammer sangene "*Som en rejselysten flåde*", og "*Min pige er så lys som rav*" samt musikstykket "*Tågen letter*" for fløjte og harpe. De nedenstående linjer, skjaldens sang fra eventyrspillet, er anvendt på genforeningsstenen i Rødding.

Søndret folk er vokset sammen i den store skæbnestund.

Een er stammen, een er flammen, een er glæden på vor grund.

Frem af vinter vælder vår. Helet er vort gamle sår, bød det Danmarks flænge.

Sorgomsuste Kongeå, atter skal din vove gå glad igennem enge.

Mure faldt, og længer løstes, snæret lunge ånder frit,

der, hvor vredens kar udøstes, der, hvor dansk har lidt og stridt.

Uden tryk af fremmed åg klinger nu det rene sprog, som vor moder taler.

Eget brød til egen dug, Danmarks hvede, Danmarks rug, Dybbøl Mølle maler.

Helge Rode: Som en rejselysten flåde (musik Carl Nielsen)

Mange forbinder i dag sangen med Jylland og det brusende Vesterhav – og det handler den selvfølgelig også om. Men det er først og fremmest en friheds- og glædessang over, at en tabt landsdel kom hjem til moderlandet igen. Samtidigt udtrykker sangen et håb om, at Danmark altid vil være frit og vedblive at være dansk i betydningen det danske sprog, kristendommen og det nordiske liv mellem de lyse dage og de mørke nætter.

*Som en rejselysten flåde ankret op ved Jyllands bro
under vejrs og vindes nåde ligger landet dybt i ro,
Hårdt går hav mod bro og stavn, møder Danmarks stille navn.
Hør, hvor blidt det klinger!
Hvor vi stod, og hvor vi gik, kom dit navn som sød musik, blødt på hvide vinger.*

*Havombruset yngler landet. Tusind øer gik af havn,
lod sig bære bort af vandet for at bære Danmarks navn
muntert frem til livets dyst gennem mulm og strålelyst.
Hil jer, vore skibe!
Flaget blafrer rødt og hvidt. Her er Danmark, dit og mit, med sin kølvandsstribе.*

*Vinterklart og sommerbroget, morgenmuntert, skumringssvøbt,
ligefremt og latterkroget, smilbestrålet, tåredøbt.
Det er Danmarks frie sprog, uden tryk af fremmed åg,
frejdigt Freja taler.
Eget brød til egen dug, Danmarks hvede, Danmarks rug, Dybbøl Mølle maler.*

*Om din frihed vil vi værne, holde skjoldvagt om din fred,
ofre dig en moden kerne fra din jord i tusind led.
Indånd Nordens frie luft, stilhed, sød af blomsterduft,
blæst, som søen salter,
medens vi med trofast sind sætter al vor gerning ind, Danmark, på dit alter!*

Helge Rode: Min pige er så lys som rav (musik Carl Nielsen)

Nogle af de klassiske billeder af den danske kvinde som blond, blid og venlig stammer fra 1920'erne. Kai Hoffmann skrev 1924 *Den danske sang er en ung, blond pige*, hvor dette danske kvindeideal kommer til udtryk. Digtet er sat i musik 1926 af Carl Nielsen. Johannes V. Jensen skrev 1925 *Hvor smiler fager den danske kyst*, hvor kornmarkernes bølgen får ham til at tænke på en venlig kvindes åndedræt, og hvor han skriver de berømte linjer om, at det er milde kvinder, der har magt. Musikken er skrevet af Oluf Ring. Begge forfatteres kvindebillede giver udtryk for noget, de oplever som ægte dansk.

Men fem år tidligere gav Helge Rode et langt mere udførligt udtryk for det samme kvindebillede. Ligheden mellem digtene stikker dybere, end man umiddelbart skulle tro. For alle tre sange er skrevet, da digterne ikke først og fremmest skulle give udtryk for noget ægte kvindeligt – men særligt for noget ægte dansk. Helge Rodes digt kendes også som "Prinsesse Tove af Danmark".

*Min pige er så lys som rav og Danmarks gyldne hvede,
og blikket er så blåt som hav, når Himmel er dernede.
Prinsesse Tove af Danmark.*

*Min piges smil er sol i maj og sang fra lærkestruber,
og smilehullet viser vej til sindets gyldne gruber.
Prinsesse Tove af Danmark.*

*Min pige kan vel være hård mod dem, hun ilde lider,
da har hun ord, som hidsigt slår og lidt for hidsigt bider.
Prinsesse Tove af Danmark.*

*Det smilehul går bag en sky og farligt øjet gråner;
men smilet bryder frem på ny, og blikkets bølger blåner.
Prinsesse Tove af Danmark.*

*Thi ser jeg i de øjne ind, de bliver vege, varme.
Da hviler jeg i hendes sind som i to bløde arme.
Prinsesse Tove af Danmark.*

NORGE

Edvard Grieg (1843-1907): Klaverkoncert i a-mol, 1. sats

Den norske komponist Edvard Grieg havde ligesom Niels W. Gade tilknytning til Leipzig, hvor han blev uddannet på konservatoriet, og de to komponister traf senere hinanden i København. Griegs musikalske virke begyndte således under stærk inspiration fra både tysk (Mendelsohn og Schumann) og dansk (Gade) romantik. Senere vender Grieg opmærksomheden mod sit hjemlands folkemusik, hvis melodiske, rytmiske og tonale egenskaber i voksende grad udviklede hans egen personlige stil.

Tanken om en national kunstmusik blev et politisk anliggende i flere europæiske lande i slutningen af 1800-tallet. I Finland og i Norge, som blev selvstændige i denne periode, blev Sibelius' og Griegs musik en vigtig del af den nationale opbygning. Denne periode kaldes i musikhistorien for nationalromantikken.

Klaverkoncerten i a-mol er skrevet 1868 i Søllerød i Danmark og røber både påvirkning fra Schumann og en levende samfølelse med norsk natur og folkeliv. A-mol-koncerten er et af Griegs vigtigste værker og desuden en af verdens mest spillede klaverkoncerter.

Uropførelsen fandt sted i København den 3. april 1869. Grieg kunne ikke selv være til stede og fik derfor ikke oplevet den enestående succes, som koncerten blev. Grieg opførte værket en række gange, og han foretog flere ændringer gennem årene.

Musikalske kendetegn i Griegs musik hører vi i åbningstonene A - A - G# - E, et typisk Grieg-motiv, som høres i mange af hans værker. Andre virkemidler i Griegs musik er folkemusikkens åbne kvinter og kvarter, forsiringer som var karakteristiske i Hardanger og rytmemønstre fra Halling. Kompositionen viser tydeligt, at Griegs interesse for norsk folkemusik var blevet vakt.

SVERIGE

Lars Erik Larsson (1908-1986): Pastoralsuite for orkester

Den svenske komponist, Lars-Erik Larsson regnes for en af de betydeligste repræsentanter for nyere svensk musik. Larsson har skrevet 12 koncerter, scenemusik, balletter, tre symfonier, en opera, kammermusik, strygekvartetter, koncerter og en del filmmusik.

I Danmark kendes han nok bedst for sit værk *Förklädd Gud*, et værk med recitation, soli, kor og orkester, samt for orkesterværket *Pastoralsuite*.

Larsson studerede i Tyskland hos Alban Berg og komponerede i en lyrisk nyromantisk stil. Han var stærkt inspireret af Jean Sibelius (Finland) og Richard Strauss (Tyskland), men til trods for denne senromantiske inspiration fastholdt han i sine værker en klar linjeføring og et gennemskueligt satsarbejde. Pastoralsuite har 3 satser:

Overture: Adagio - Allegro

Romance: Adagio

Scherzo: Vivace.